

Fani Nolimal

Zavod RS za šolstvo

IZVAJANJE PROGRAMA DEVETLETNE OSNOVNE ŠOLE V PODRUŽNICAH

Program devetletne osnovne šole poteka v dobri četrtini osnovnih šol in pripadajočih podružnicah. Tako izvaja novi program v prvem, drugem in tretjem razredu osnovne šole oz. zgolj v prvem ali drugem, odvisno od leta vstopa, že približna tretjina vseh podružničnih šol. Strokovni delavci, ki ta program izvajajo, tudi delavci s podružnic, so vključeni v predhodne strokovne priprave za poučevanje posameznih predmetov, razredov in področij. Te priprave se odvijajo na ravni matične šole, regije in države. Priprav na ravni države v obliki strokovnih srečanj na Zavodu RS za šolstvo (v nadaljevanju: Zavod), ali v okviru oblik stalnega strokovnega spopolnjevanja, objavljenih v katalogu, se udeležujejo tudi učitelji podružnic in drugih manjših osnovnih šol. Družijo jih posebnosti vzgojno-izobraževalnega dela na majhnih šolah in poučevanje v kombiniranih oddelkih.

STROKOVNE PRIPRAVE NA IZVAJANJE

Namen strokovnih priprav in srečanj je usposabljanje učitelje in druge pedagoške delavce za ustrezne organizacijske, vsebinske, didaktične in metodične izpeljave, ki jih narekujejo novi učni načrti, razvojne značilnosti otrok ter posebnosti dela na podružnicah in v kombiniranih oddelkih. Strokovni delavci se tako vključujejo v predhodne priprave in nadaljujejo z usposabljanjem tudi potem, ko nove programe že izvajajo. Program priprav oblikujejo udeleženci skupaj s strokovnimi delavci Zavoda RS za šolstvo. Ključne teme usposabljanja so: *Optimalna zunanja in notranja organizacija vzgojno-izobraževalnega dela v sistemu devetletne osnovne šole v podružnicah, Razvojna psihologija šestletnih otrok, Načrtovanje vzgojno-izobraževalnega dela za kombinirane oddelke, Opisno ocenjevanje, Preverjanje in ocenjevanje v luči nove*

zakonodaje ter nove kulture, Didaktična igra pri opismenjevanju, Organizacija učenja v učnih koticah oz. centrih itd. Tematika srečanj je usklajena z novostmi in potrebami strokovnih delavcev, zato se programi prvega, drugega, tretjega in četrtega kroga šol¹ ustrezno razlikujejo. Vse večjo vlogo pri oblikovanju programa dela pa predstavljajo tudi rezultati spremljave, ki opozarjajo na nekatera občutljiva mesta, ki jim je potrebno vedno znova namenjati posebno pozornost.

SPREMLJANJE IZVAJANJA PROGRAMA DEVETLETNE OSNOVNE ŠOLE

Na Zavodu RS za šolstvo posebej spremljamo izvajanje programa devetletne osnovne šole v kombiniranih oddelkih na podružnicah, saj so za to področje osnovnega šolstva značilne posebne možnosti za delo, ki jih narekuje starostna in programska raznolikost učencev v oddelkih in njim lastna organizacija dela. Tem posebnostim so v preteklosti, pred uvedbo obvezne in enotne osnovne šole², botrovale radikalne odločitve, ki so bile očitne predvsem v vsebinski in količinski diferenciaciji predpisanega kurikulumu, različno dolgo pa je bilo tudi trajanje³ posamezne pedagoške ure. Navkljub temu, da je že več desetletij kurikulum na teh šolah identičen kot na matičnih ali samostojnih šolah in da so današnje možnosti za delo v podružnicah in v kombiniranih oddelkih neprimerno boljše, terja tovrstno vzgojno-izobraževalno delo premišljene strokovne odločitve⁴ in potrebno podporo v materialni in didaktični opremi. Tudi zato, ker sta zadnji dve vrsti podpore na mnogih podružnicah občutljivi, smo na Zavodu zasnovali celostno in globalno spremljanje izvajanja programa devetletne osnovne šole.

¹ Prvi krog šol je pričel izvajati program devetletne osnovne šole v šolskem letu 1999/2000, drugi leto kasneje itd. S strokovnimi srečanji za četrti krog šol bomo pričeli na začetku novega koledarskega leta, saj bomo gradili na pripravah, ki se jih ti strokovni delavci udeležujejo v okviru organizacijskih enot.

² Zakon o osnovni šoli, Uradni list SRS, št. 9/68, 12/68.

³ Pedagoške ure v kombiniranih oddelkih so nekdam trajale 60 minut. Resda so bili takrat ti oddelki lahko celo 8-razredni, največkrat pa 4-razredni, kar je danes že prava redkost.

⁴ To področje šolstva je bilo s strani strokovne javnosti več desetletij prezrto, zato je ponekod »dediščina preteklosti« idejno in celo v izvedbi še prisotna (Nolimal, F. et al. 2001).

• *Elementi in tehnike spremljanja*

Pri izboru elementov oz. vidikov spremljave smo tako izhajali iz Izhodišč za evalvacijo kurikularne preнове, ki jo je oblikovala Nacionalna komisija za uvajanje in spremljanje novosti programov v vzgoji in izobraževanju, iz predlaganih vsebinskih in organizacijskih rešitev devetletne osnovne šole⁵, iz sodobnih pedagoško-psiholoških spoznanj in posebnosti kombiniranega pouka. Posebno pozornost pri spremljanju vzgojno-izobraževalnega dela v kombiniranih oddelkih smo tako namenili spremljanju didaktičnih posebnosti in številnim drugim vidikom, ki součinkujejo na kakovost vzgojno-izobraževalnih izidov:

- zunanji in notranji organizaciji vzgojno-izobraževalnega dela, didaktičnim sistemom: organizacija oddelkov, organizacija dela, didaktični postopek, učne metode, učne oblike;
 - učnim načrtom: medpredmetno povezovanje ciljev, ustreznost razvojni stopnji (diferenciacija/ individualizacija ...);
 - pedagoškim delavcem, učencem in staršem (tudi glede obremenitev): komunikacija, medsebojna interakcija, koordinacija dela, vodenje pouka, timsko delo;
 - materialnim možnostim: prostori, oprema.
- Vse prvine smo z vidika večje preglednosti zapisali v obliki diagrama ribje kosti⁶ (slika 1), nato smo oblikovali opazovalne liste, anketne vprašalnike in druge tehnike za zbiranje potrebnih informacij, kot npr.: *opazovalno listo za neposredno spremljanje pouka, vprašalnik⁷ za polstrukturirani intervju z učitelji in vzgojitelji, preglednico za spremljanje aktivnosti učencev, namenjenih pripravi na pouk, in anketni vprašalnik o oceni realizacije učnih načrtov prvega in drugega razreda devetletne osnovne šole*. Zadnjega smo vročili vsem udeležencem prvega in drugega kroga šol, ki se udeležujejo strokovnih spopolnjevanj za področje kombiniranega pouka. Le ob uporabi vseh navedenih instrumentov oz. pripomočkov smo lahko ugotovili, da bomo tako prejeli informacije

o vidikih, ki smo si jih prikazali v diagramu in smo jih vključili v celostno oceno o kakovosti izvajanja programa devetletne osnovne šole na podružnicah.

- *Vzorec podružničnih šol in dinamika spremljanja*
Spremljavo izvajamo na vzorcu podružničnih šol oz. na vzorcu kombiniranih oddelkov. V šolskem letu 2000/01 je vzorec obsegal: štiri kombinirane oddelke iz prvega kroga šol (vsi oddelki z dvorazredno kombinacijo) in štiri oddelke iz drugega kroga šol (dva oddelka z dvorazredno kombinacijo in dva s trirazredno). Pri izboru vzorca smo sledili regijski pokritosti⁸, frekvenci kombiniranih oddelkov po organizacijskih enotah Zavoda RS za šolstvo, velikosti teh oddelkov (vrsta kombinacije) in pripadajočemu modelu poučevanja⁹. Timsko poučevanje smo tako lahko spremljali v šestih oddelkih, v treh oddelkih prvega in treh oddelkih drugega kroga šol. V šolskem letu 2000/01 smo izvedli dva obiska v oddelkih drugega kroga šol in enega v oddelkih prvega kroga šol.

• *Zbiranje podatkov*

Spremljanje vzgojno-izobraževalnega dela v kombiniranih oddelkih na podružnicah smo torej izvedli na podlagi:

- hospitacij pri pouku (pri vsakem obisku najmanj tri pedagoške ure) in zapisovanja opažanj v opazovalno listo;
- izvedbe polstrukturiranih intervjujev po hospitacijah (pogovori z učitelji in vzgojitelji);
- analize anketnih vprašalnikov o realizaciji učnih načrtov, načrtovanju vzgojno-izobraževalnega dela, spremljanju in preverjanju ter
- analize preglednic za enotedensko spremljanje porabljenega časa učencev pri pripravi na pouk ter pomoči staršev pri tem.

Preglednice so učitelji dali staršem, ki pa so se nanje zelo slabo odzvali (vrnilo jih je manj kot 10 % staršev iz navedenega vzorca oddelkov), zato za ta vidik lahko govorimo le o grobi oceni stanja, ki pa bi jo bilo potrebno predvsem ob večjih odstopanih individualno preučiti oz. ugotoviti vzroke.

⁵ Gradivo o vsebinskih in organizacijskih vprašanjih 9-letne OŠ. Internet, spletne strani MŠZŠ.

⁶ Amsden, D. N. ur. (1991).

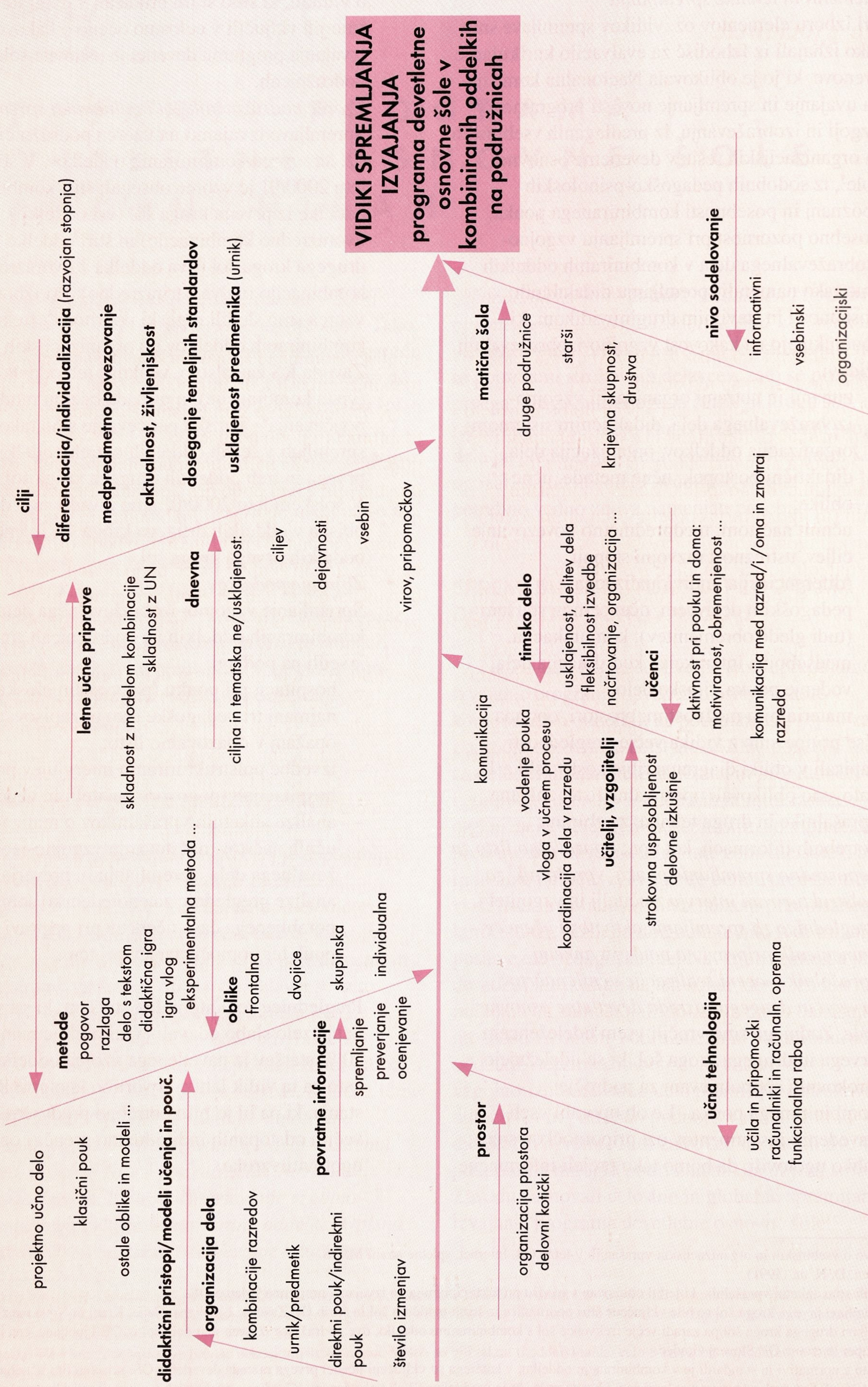
⁷ Priredili smo anketni vprašalnik, ki je bil oblikovan v okviru projekta Spremljanje izvajanja programa 9-letne OŠ.

⁸ V spremljavi prvega kroga šol so bile vključene štiri podružnice iz štirih matičnih šol in štirih OE Zavoda: Ljubljana, Celje, Kranj in Novo mesto, v spremljavi drugega kroga šol pa zaradi večje frekvence šol s kombiniranimi oddelki, dve podružnice iz dveh matičnih šol iz OE Ljubljana, ena iz OE Koper in ena iz OE Slovenj Gradec.

⁹ Skladno z normativi in standardi je v kombiniranem oddelku, v katerega so vključeni učenci prvega razreda devetletne OŠ, prisoten tim učitelja in vzgojitelja ali tim dveh učiteljev v polovičnem obsegu ur le, če je v oddelku 12 ali več učencev (*Gradivo o vsebinskih in organizacijskih vprašanjih 9-letne OŠ, MŠZŠ; URL. RS, št. 27/1999*).

ORGANIZACIJA/IZVEDBA VI DELA

UČNI NAČRTI

MATERIALNE MOŽNOSTI

PEDAGOŠKI DELAVCI/UČENCI

OKOLJE

cilji
diferenciacija/individualizacija (razvojan stopnja)
medpredmetno povezovanje
aktualnost, življenjskost
doseganje temeljnih standardov
usklajenost predmetnika (urnik)

letne učne priprave
skladnost z modelom kombinacije skladnost z UN

dnevna
ciljna in tematska ne/usklajenost:
ciljev
dejavnosti
vsebin
virov, pripomočkov

prostor
organizacija prostora
delovni kofički

učna tehnologija
učila in pripomočki
računalniki in računaln. oprema
funkcionalna raba

REZULTATI SPREMLJAVE – POVZETKI

Na podlagi spremljave vzorca (v navedenem obdobju) ugotavljamo, da je vzgojno-izobraževalno delo v kombiniranih oddelkih prvega in drugega kroga šol organizirano skladno z veljavno zakonodajo in s specifičnimi didaktičnimi priporočili za kombinirani pouk. Vzgojno-izobraževalno delo se odvija skladno s predmetnikom in učnimi načrti za posamezne razrede znotraj kombiniranega oddelka.

Pouk poteka po urniku, v raznolikih metodah in oblikah dela, ki se prepletajo skozi posamezne etape učnega procesa. Opazna je kakovostna razlika v obvladovanju dinamike skupin učencev in metodičnih postopkih med učitelji prvega in drugega kroga šol ter med učitelji z večletnimi izkušnjami in učitelji novinci. Ta se nagiba v korist prvega kroga in učiteljem z večletnimi izkušnjami. Uporabljeni so bili primarni in sekundarni učni viri, učiteljice in vzgojiteljice so pri izdelavi izredno kreativne.

Ob zaključku tematskih sklopov in sproti preverjajo ustne, pisne, praktične in druge rezultate vzgojno-izobraževalnega dela. Učitelji pri preverjanju sledijo predpisanim ciljem v učnih načrtih, nekateri pa tudi standardom v učbeniških gradivih, kar odraža slabost načrtovanja na globalni in etapni ravni.

Ciljna in didaktična učna diferenciacija in individualizacija se pri pouku povsem ustrezno izvajata v dvorazrednih kombiniranih oddelkih, v trirazrednih pa smo opazili, zlasti pri učnih urah z isto temo, da nivo zahtevnosti za starejše učence (prvi in drugi razred osemletne osnovne šole) ni bil primeren (biti bi moral višji). Tudi didaktična diferenciacija in individualizacija sta ustrežnejši in temeljitejši v oddelkih z dvorazredno kombinacijo in v oddelkih s strokovno ustrezno usposobljenimi učitelji in vzgojitelji.

Učitelji in vzgojitelji učne načrte za prvi in drugi razred devetletne osnovne šole, z izjemo matematike, ocenjujejo kot sodobne, primerne za spodbujanje celostnega razvoja otrokovih zmogljivosti, usklajene z razvojnimi značilnostmi otrok in uresničljive. Predmet matematika odstopa v oceni primernosti razvojni stopnji in uresničljivosti ciljev. Težave z realizacijo ciljev pri tem predmetu navajajo tako v prvem kot tudi v drugem razredu.

Povsem ustrezno je pridobivanje ciljev splošno-izobraževalnih učnih načrtov, pri ciljih vzgojnih predmetov pa je opazna težnja po poenostavljanju in prirejanju le-teh v korist medpredmetnih povezav. Ta primer je bil še posebno očiten pri likovni vzgoji (problem šablon ...).

Učenci so s pripravo na pouk večinoma primerno

obremenjeni, izstopa le en učenec, za katerega starši navajajo, da za prvi dan v tednu porabi dve uri časa za priprave na pouk. Med tednom delajo predvsem pisne naloge in se učijo, ob koncu tedna pa zbirajo različno gradivo za pouk.

H kakovosti didaktične izvedbe, tudi učne diferenciacije in individualizacije, v slehernem oddelku pripomore dodatna učna moč – timsko poučevanje. Želje učiteljev razrednikov so, te izražajo tudi učenci, da bi bil delež pomoči čim večje. Dvojice učiteljic in vzgojiteljic so raznolike, opazna je kvalitativna razlika v dinamičnosti modelov, didaktično-metodični pestrosti, usklajenosti delovanja itd. To pogojuje čas skupnega delovanja¹⁰, podpora matične šole, strokovno delo v okviru timov na matični šoli in strokovno delo dvojic. Tako so dvojice, ki imajo zagotovljeno večino navedenih lastnosti, take so bile v našem primeru tri, bolj dinamične, kreativne ..., druge tri bolj toge, slabše usklajene. Slednji se poslužujejo predvsem izmeničnega didaktičnega modela poučevanja, primarno vlogo ima ena od članica dvojice, navadno učiteljica. Sočasni didaktični model izvajajo le tedaj, ko si učiteljica in vzgojiteljica učence razdelita (glavni del učne ure) in dela vsaka s svojo skupino na različni lokaciji oz. v različnem kotičku. Te dejavnosti so navadno vsebinsko neusklajene, vsak član dvojice izvaja aktivnosti izključno s svojo skupino učencev, navadno starostno homogeno, in ni opaziti prehodov članov učnih dvojic med temi skupinami.

Kadrovska zasedenost v oddelkih je ustrezna, razen v enem primeru (drugi krog šol), ko nadomeščanje delavke na porodniškem dopustu izvaja učiteljica – študentka z nedokončano izobrazbo in brez specifičnih znanj za področje kombiniranega pouka (ni bila vključena v priprave na uvajanje). V tem primeru je bila vzgojiteljica učiteljici v veliko pomoč pri prevzemanju in izvajanju razredniških funkcij, npr. pri spoznavanju učencev, kar potrjuje še dodatno prednost poučevanja v dvojicah.

Materialne možnosti na podružnicah so, če izvzamemo telovadnico in računalnik v oddelku prvega razreda, načelno ustrezni, usklajeni s priporočili. Izraža se potreba po dovolj zmogljivem računalniku (s CD enoto in naloženimi didaktičnimi programi), dostopu do interneta in elektronski pošti. Učni kotički v oddelkih so različno razporejeni, navadno se njihovo število ujema s številom razredov: dva, če je oddelk dvorazredni oz. trije v primeru trirazredne kombinacije. Namenjene so predvsem izvajanju skupinskih oblik dela (zlasti med razredi, redkeje mešano – heterogene skupine), niso pa opremljeni po predmetnih področjih (npr. naravoslovje, bralni kotiček itd.).

¹⁰ Nekateri timi delujejo skupaj že drugo šolsko leto (kombinirani oddelki prvega kroga šol).

Sodelovanje vodstva, strokovnega kadra s podružnic in strokovnega kadra na matični šoli je zelo raznoliko, vsekakor pa bolj ohlapno v prvem kot v drugem krogu šol. Pogojujejo ga razdalje, šolska klima, individualne pobude, stil vodenja na matični šoli in podružnici itd. Za poglobljeno vsebinsko delo, kot npr. pri načrtovanju in evalvaciji vzgojno-izobraževalnega dela, so ponekod povsem spontano oblikovali dvojice učiteljev in vzgojiteljev kombiniranih oddelkov z dveh ali več podružnic iste matične šole, kjer skupaj načrtujejo letne in tematske ali tedenske priprave.

UGOTOVITVE IN PREDLOGI

Razširjena področna skupina za kombinirani pouk je rezultate spremljave obravnavala na korespondenčni seji in ugotovila, da je izvedba programa prvega in drugega razreda devetletne osnovne šole v kombiniranih oddelkih globalno ustrezna, da pa obstajajo pomembne kakovostne razlike v izvedbi med posameznimi oddelki. Te so pogojene s splošno in specifično strokovno usposobljenostjo pedagoškega kadra, s strokovnimi izkušnjami, materialnimi možnostmi za delo in materialno ter strokovno podporo matične šole. Tako smo evidentirali naslednje občutljive točke:

- učitelji novinci v kombiniranih oddelkih;
- preverjanje in spremljanje standardov po učbeniških gradivih;
- manj ustrezna učna diferenciacija v trirazrednih kombiniranih oddelkih;
- togost in nefleksibilnost modelov timskega poučevanja v nekaterih timih;
- ponekod slaba materialna oprema, brez

informacijske tehnologije (računalnik: didaktični programi, internet, elektronska pošta);

- nefunkcionalna raba učnih kotičkov;
- učbeniška gradiva kot merila za spremljanje, preverjanje in ocenjevanje učencev.

Globalno gledano sta občutljiva dva vsebinska sklopa. Eden se nanaša na pomanjkljivosti, ki smo jih opazili pri pedagoških delavcih, drugi pa zadeva strokovno in tehnično podporo matičnih šol. V ta namen predlagamo:

- spodbujati dobro prakso na ravni podružnic v okviru matične šole, na ravni regije in države;
- zagotoviti pedagoškim delavcem več medsebojne izmenjave v obliki pogovorov, hospitacij in analiz pedagoškega dela itd.;
- zagotoviti pedagoškemu kadru udeležbo v naročenih programih stalnega strokovnega spopolnjevanja za to področje, ki so razpisani v katalogu;
- pedagoške delavce sistematično usposabljanje na nekaterih občutljivih vsebinskih področjih kot npr. za definiranje opisnih kriterijev znanja, ki sledijo iz ciljev, navedenih v učnih načrtih;
- zagotoviti primerne prostore in opremo za izvajanje učnih aktivnosti na kognitivnem kot tudi na psihomotoričnem področju oz. zagotoviti kontinuirane oblike sodelovanja z matično šolo¹¹, da bi kompenzirali morebitne slabše prostorske možnosti in materialno opremo.

Občutljive točke, evidentirane v spremljavi v šolskem letu 2000/2001, bodo vsekakor izhodišče za oblikovanje programov strokovnih srečanj v okviru projekta Uvajanje in za oblikovanje spremljave prvega, drugega in tretjega kroga šol v šolskem letu 2001/02.

LITERATURA IN VIRI

Amsden, D. M. ur. (1991). *SPC Simplified for Services*, Chapman & Hall.

Gradivo o organizacijskih in vsebinskih vprašanjih devetletne OŠ. Internet, spletne strani MŠZŠ.

Izhodišča za evalvacijo kurikularne prenove vzgoje in izobraževanja v RS (2000). Nacionalna komisija za uvajanje in spremljanje novosti in programov v vzgoji in izobraževanju.

Nolimal, F. (2001). Poročilo o izvedbi spremljave v kombiniranih oddelkih v šolskem letu 2000/01. Ljubljana, Zavod RS za šolstvo.

Nolimal, F. et al. (2001). *Kombinirani pouk včeraj, danes, jutri*. Ljubljana, Zavod RS za šolstvo.

Teaching for Effective Learning (1996). Scottish Consultative Council on the Curriculum.

Zapisnik strokovnega posveta Uvajanje programa 9-letne OŠ na podružnicah z dne 12. 2. 1999, Slovenj Gradec – podružnica Sele Vrhe.

Zapisniki sej razširjene področne skupine za kombinirani pouk na ZRSŠ.

¹¹ Na podlagi pogovorov z učitelji je moč slutiti, da na nekaterih matičnih šolah in podružnicah niso izkoriščene vse možnosti sodelovanja, ki bi prispevale k zniževanju razlik med materialnimi možnostmi, v katerih se šolajo učenci podružnic in učenci matičnih šol (npr. skupni dnevi dejavnosti, občasno koriščenje računalniške učilnice ali knjižnice na matični šoli itd.).